

ПОГЛЯДИ ПЛАТОНА НА ІДЕАЛЬНУ ДЕРЖАВУ

Платон (427–347 рр. до н.е.) – один з найбільших мислителів не тільки доби античності, але й всієї історії філософії, політичних та правових вчень. Народився в Афінах. Справжнє його ім'я – Аристокл. Платоном (Широкоплечий) його назвали ще в молодості за могутню статуру. У 407 р. Платон став учнем Сократа, що надзвичайно вплинуло на становлення його як мислителя. В 387 р. до н. е. у передмісті Афін Платон заснував Академію, яка проіснувала аж до 529 р. н. е.

Платон є першовідкривачем у сфері філософського осмислення широкого комплексу політико-правових проблем. Його ідеї мали визначальний вплив на формування політичних та правових поглядів ранньохристиянських та середньовічних авторів, Т. Мора і Т. Кампанелли, Б. Спінози і Т. Гоббса, Ш.-Л. Монтеск'є, Вольтера, Д. Дідро, І. Канта, Г.-В. Гегеля та ін. І в ХХІ столітті Платон залишається актуальним.

Під впливом Сократа Платон захопився осягненням істини, діалектикою, політичними і правовими проблемами. Його перу належать діалоги «Апологія Сократа», «Протагор», «Критон», «Тімей», «Держава» і «Закони». Він заклав основи політичної філософії, розробив концепції ідеальної справедливої держави, політичної солідарності, колективізму і рівності, аристократії, тимократії, олігархії, тиранії, монархії, демократії та «істинного правління». Дав філософське обґрунтування понять політики, політичних знань, політичного мистецтва, політичної ідеології, державного устрою, форм державного правління, політичної свободи, справедливого закону тощо. Мислитель передбачав розмежування влад, дав обґрунтування освіченого абсолютизму, геополітичного чинника, рівності (егалітаризму, зрівняльного комунізму), розподілу праці, усупільнення майна, виступав за скасування приватної власності, а також дав практичні пропозиції щодо системи державних органів, ієрархії державних службовців з визначенням компетенції кожного органу і посадових осіб тощо.

Платон розглядав чотири типи неправильного державного устрою: тимократію, олігархію, демократію, тиранію. Першою в часі є тимократія, тобто влада, основана на пануванні честолюбців. В ній спочатку збереглися риси досконалого ладу; тут правителі користуються шаною, воїни вільні від землеробських і ремісничих робіт і від всіх турбот матеріальних, трапези загальні, вправи у військовому мистецтві і гімнастика процвітають. Проте з часом охочі до дорогоцінних металів починають таємно збирати і зберігати золото і срібло в стінах своїх жител, і спосіб життя змінюється на розкішний. Так починається перехід від тимократії до олігархії – панування небагатьох над більшістю. Це правління, що ґрунтується на переписі та оцінці майна, тут володарюють багаті, а бідні не беруть участі в правлінні. В олігархічній державі не виконується основний закон життя суспільства, коли кожен член суспільства «робить своє» і притому «тільки своє». Навпаки, в олігархії, по-перше, частина членів суспільства займається різними справами – і землеробством, і ремеслами, і війною. По-друге, право людини на повний розпродаж накопиченого нею майна приводить до того, що така людина перетворюється на абсолютно непотрібного члена суспільства, вона лише бідняк і безпорадна особа. Подальший розвиток олігархії приводить, за Платоном, до послідовного перетворення її на ще гіршу форму державного ладу, до правління, де протиріччя між багатими і бідними загострюються ще сильніше, ніж за олігархії. Зростання обурення бідних проти багатих приводить до повстання. Якщо повстання закінчується перемогою бідняків, то вони частину багатців знищують, іншу частину виганяють, а державну владу і функції управління розподіляють між всіма членами суспільства, що залишилися. Це і є демократія. В демократичній державі немає потреби брати участь у правлінні, навіть якщо ти до цього здатний; не обов'язково підкорятися, якщо ти не бажаєш; можна не воювати, коли інші воюють; не підтримувати мир, якщо ти проти цього. І знову ж таки, якщо будь-який закон забороняє управляти або судити, все одно можна робити те, що хочеш.

Платон виділяє в демократичній державі три соціальні групи: трутнів, багатіїв та народ. Трутні з'являються через свавілля. Найгірші з них виголошують промови і діють, а інші всідаються ближче до помосту, дзижчать і не допускають, аби хто-небудь говорив інакше. Другу частину складають багатії. Третій розряд становить народ – ті, що трудяться своїми руками; їх найбільше, і при демократичному ладі вони – найвпливовіші, особливо коли зберуться разом. Тиран виростає саме з народного кореня. Перехід від демократії до тиранії відбувається тоді, коли через повну свободу люди перестають рахуватися навіть із законами, щоб «ні в кого і ні в чому не було влади над іншими». Все примусове викликає обурення. З цього, за Платоном, і виростає тиранія: від необмеженої свободи виникає найбільше рабство. Ненаситне прагнення одного та нехтування іншого перетворює демократичний лад на тиранію, яка є найгіршою формою відхилення від ідеальної держави. У перші дні тиран «посміхається і обіймає всіх, з ким зустрічається, не називає себе тираном, обіцяє багато що в приватному і загальному, звільняє від боргів, народу і близьким до себе роздає землі і прикидається милостивим і покірливим у ставленні до всіх». Тиранові необхідно безперервно затівати війну, аби простий народ вшановував потребу у вождеві. Оскільки постійна війна порушує проти тирана ненависть, тиран, якщо захоче утримати владу, вимушений поволі знищувати своїх опонентів, «поки не залишиться у нього ні друзів, ні ворогів, від яких можна було б чекати якої-небудь користі».

У «Державі» Платон пропонує свою модель ідеального справедливого устрою, де усунути багатство і бідність – порок усіх звичайних держав. Чотирьом чеснотам людини відповідають чотири чесноти ідеальної держави: вона мудра, мужня, розважлива і справедлива. Трьом началам людської душі – розумному, шаленому, жадаючому – відповідають три начала в державі: дорадче, захисне і ділове, їх реалізують три стани – правителі, воїни і виробники (хлібороби і ремісники). Вони діють в ім'я цілого – блага держави. Правителями держави повинні бути філософи. Поки в державах не будуть царювати мудрі (філософи) або нинішні царі і владики не стануть шляхетно і ґрунтовно філософствувати, доти державам не позбутися зла.

В ідеальній державі Платона все повинно бути чітко фіксовано, побудовано за визначеним планом, який не може бути порушений ніким із громадян. Цим вона відрізняється від відомих держав-полісів, що характеризуються неміцністю, хаотичністю, відсутністю жорсткого порядку і, як наслідок, пануванням несправедливості. Платон зв'язує ідеальну державу із верховенством закону. Усі громадяни держави (крім рабів), незалежно від становища, яке вони обіймають, повинні однаково підкорятися закону. У Платона два види ідеального державного ладу. У першому – над усім стоять правителі-філософи, у другому – правителям визначені закони. Відрізняються вони і ступенем рівності. Всі громадяни – брати, отже, зберігається нерівність занять, що відповідає нерівності здібностей. В тих, хто здатний правити, Бог домісив при народженні частку золота, в їх помічників – срібла, а в хліборобів і ремісників – заліза і міді. Придумана Платоном метафора застерігає: держава загине, якщо керувати нею чи охороняти її буде абихто. Тут правлять кращі і шляхетні, діють гарні закони, держава піклується і турбується про своїх громадян («якщо один громадянин вдарив пальця – усій державі боляче»), у стражів держави відсутня власність, тут є спільність дружин і дітей. Платон ретельно випишує правила добору і виховання правителів і стражів держави. Найголовніше знання для них – знання ідеї блага. «Якщо ми підберемо людей, здорових тілом і духом, і виховаємо їх на величких знаннях і посилених вправах, – зауважує Платон, – то самій справедливості ні в чому буде нас дорікнути, і ми збережемо в цілості і державу, і її лад». Правління філософів і дія справедливих законів – дві сторони єдиного ідеального проекту.

Порядок в державі виводиться Платоном з «природного порядку речей», тобто з власної метафізики. Цей же порядок і є порядок душі. Відповідно, в ідеальній державі враховуються природні схильності людей, а примус покликаний лише для того, аби лише сприяти більш повній реалізації цих схильностей. Аналізуючи погляди Платона на ідеальну державу, можна побачити, що є ряд рис, які, на перший погляд, здаються утопічними. Та є й такі риси, які можуть здатися сучасними на сьогоднішній день. Платон чітко продумав два грандіозні проекти: ідеальний державний устрій і законодавство. Для Платона держава – макросвіт, якому відповідає мікросвіт окремої людини, її душі. Головним кредо ідеального політичного устрою для філософа було: «Не держава для людини, а людина для держави!».